

11.2.2020

Lausunto Eduskunnan Tarkastusvaliokunnalle

Asia: K 18/2019 vp Valtiontalouden tarkastusviraston vuosikertomus eduskunnalle 2019

Julkiset cleantech-hankinnat

Sanna Marinin hallituksen keskeisinä tavoitteina on nostaa työllisyysaste 75 prosenttiin sekä siirtyä maailman ensimmäisenä maana fossiilivapaaseen ja hiilineutraaliin yhteiskuntaan vuonna 2035.

Molemmissa tavoitteissa julkiset cleantech-hankinnat ovat tärkeässä roolissa. Suomen cleantechin vahvuudet ovat erityisesti vesiteknologiassa, bioperäisissä energiajärjestelmissä, waste-to-energy – ratkaisuihin ja energiatehokkuudessa. Lisäksi meillä on merkittävää mittari- ja sensoriosaamista uusiin ICT-ratkaisuihin. Kaikella tällä kotimaisella osaamisella on todennettua kasvavaa kansainvälistä kysyntää.

Julkiset cleantech-hankinnat ovat tehokas täsmäkeino edistää valtion ja kuntien ilmasto- ja ympäristötavoitteita ja luoda kestävää talouskasvua. Kaikkiin julkisiin hankintoihin käytetään vuosittain noin 35 mrd. euroa, eli noin 15% bruttokansantuotteesta. Kunnat ja kuntayhtymät tekevät 2/3 osan kaikista julkisista hankinnoista (20 mrd./v), valtio kolmasosan. Julkisten hankintojen strateginen kohdentaminen kestäviin ja innovatiivisiin hankintoihin lisäisi hallituksen ilmasto- ja työllisyysvaikutuksia sekä kannustaisi yrityksiä investoimaan TKI-toimintaan, kehittämään ja kaupallistamaan innovaatioita kotimaiseen ja kansainväliseen kysyntään. Yritysten innovaatio- ja investointisyklit ovat pitkiä ja ne tarvitsevat selkeän näkymän uusien ratkaisujen kysynnästä. Tähän valtioiden, kuntien ja kuntayhtiöiden tavoitteellistetulla ja seurattavalla hankinnalla olisi iso myönteinen vaikutus. Erityisesti tärkeää olisi kytkeä julkiset hankinnat ja niihin liittyvä potentiaali vähentää toimialakohtaisia päästöjä osaksi parhaillaan työstettäviä teollisuuden vähähiilisyystiekarttoja. Yhteensä 11 toimialan vähähiilisyystiekartat tulevat kesällä 2020 nostamaan esiin välttämättömiä päästövähennyksiä sekä teknologioiden ja innovaatioiden tarvetta, joita voitaisiin merkittävästi tukea strategisilla julkisilla hankinnoilla. Hankinnoilla luodaan myös edelläkävijämarkkinaa ja kotimaan referenssejä yrityksille. Referenssit osoittavat ostajalle, että vastaavaa teknologiaa on käytössä kotimaassa ja sitä on pilotoitu.

Toistaiseksi julkisten hankintojen avulla cleantechin käyttöönottoa ei ole pystytty riittävästi edistämään eikä hankintoja käytetä strategisesti ilmasto- ja ympäristötavoitteisiin pääsemiseksi.

Julkisten hankintojen kasvihuonekaasupäästöjä voitaisiin vähentää strategisella hankinnalla. Julkisten hankintojen elinkaaripäästöt ovat noin 8 milj. CO₂e/v. Suurimmat päästöt syntyvät lämmön ja sähkön hankinnoista, rakennuspalveluista, maa- ja vesirakenteiden korjaus- ja kunnossapitopalveluista sekä matkustus- ja kuljetuspalveluista.

Valtion tarkastusvirasto toteaa *Valtio cleantech-hankintojen edistäjänä – Cleantech-hankintojen kehittäminen julkishallinnossa* -tuloksellisuustarkastuskertomuksessa, että yhteiset strategiset toimin-

tamallit (yhteinen kansallinen strategia ja yhteiset konkreettiset ympäristötavoitteet) voisivat sitouttaa valtion ja kuntien toimijoita paremmin yhteisiin tavoitteisiin. Tämä edellyttäisi VTV:n mukaan hallinnon koordinaation vahvistamista. VTV painottaa poikkihallinnollisen yhteistyön ja hallinnon koordinaation tarvetta siksikin, että valtion hallinnossa cleantech-hankintojen kehittäminen jakaantuu monien eri ministeriöiden vastuulle.

Julkisten cleantech-hankintojen edistämisen kannalta olisi olennaista, että valtio- ja kuntasektorilla on tiedossa, mitä ilmastotavoitteet tarkoittavat käytännössä ja millaisia teknologioita ja innovaatioita ne vaativat. Uusia ratkaisuja tulisi voida kehittää yhteistyössä yritysten kanssa.

Asiaa on pyritty toistaiseksi ratkaisemaan perustamalla vuonna 2018 verkostomaisesti toimiva kestävien ja innovatiivisten hankintojen osaamiskeskus KEINO. Sen tarkoitus on edistää ja auttaa valtion ja kuntien yhtiöitä kestävien hankintojen hankkimisessa. Motiva Oy on lisäksi ministeriöiden toimeksiannosta tuottanut ohjeita, kriteereitä ja esimerkkejä parhaista käytännöistä julkisten hankintojen ekologisen kestävyuden parantamiseksi.

VTV esittää ratkaisuksi strategista toimintamallia, joka sitouttaisi hallinnon toimijoita yhteisiin tavoitteisiin ja ohjaisi toimijat toteuttamaan cleantech-hankintoja suoraviivaisemmin. Tällainen hankintoja toteuttavia organisaatioita sitova malli on käytössä Ruotsissa. Julkisille hankinnoille asetetut yhteiset politiikkatavoitteet ovat kattavasti yhteisessä kansallisessa hankintastrategiassa, jotta ohjausvaikutus julkisille hankinnoille toteutuu samansuuntaisesti Ruotsin ympäristötavoitejärjestelmään (miljömålsystem) liittyvien tavoitteiden kanssa. Ruotsissa ympäristötavoitejärjestelmä on luotu 1990-luvulla, ja se pitää sisällään konkreettiset ympäristölaatuavoitteet, joihin hallinnon toimijat ovat sitoutuneet. Tavoitteita seurataan alueittain ja valtakunnallisesti.

Poikkihallinnollista yhteistyötä valtion hallinnossa sekä valtion ja kuntien välillä on aiheellista syventää kehittämällä tarpeellisia uusia toimintamalleja. Hallitusohjelmassa sovittiin valtioneuvoston yhteisistä tavoitteista ja konkreettisista linjauksista sekä siitä että ministeriöiden välistä käytännön yhteistyötä lisätään. Hallitusohjelman mukaisesti hallitus edistää kuntien ja alueiden omien hiili-neutraaliussuunnitelmien valmistelua ja ilmastotoimien toimeenpanoa. Yhteistyön tulisi kattaa myös kiertotalouteen liittyvät toimenpiteet, jotta kierrossa olevien raaka-aineiden osuutta voidaan lisätä suunnitelmallisesti. Lisäksi tulisi varmistaa tiivis vuorovaikutus ja markkinavuoropuhelu hankintaorganisaatioiden ja teknologianeutraaleja ratkaisuja kehittävien yritysten välillä.

Kunnat ja kuntayhtymät tulisi velvoittaa huomioimaan julkisia hankintoja suunniteltaessa ja toteutettaessa hankinnan ilmasto- ja ympäristövaikutukset sekä referenssikohteiden syntyminen. Tällä hetkellä on voimassa valtioneuvoston periaatepäätös vuodelta 2013 valtion hankintayksiköille, jonka ohjausvaikutus kuntien toimintaan on varsin vähäinen. Monilla kunnilla ja kaupungeilla on tosin ilmasto- ja ympäristötavoitteita, jotka ohjaavat niitä mm hankinnoissa. Esimerkiksi HINKU-kunnissa tehdään yhteishankintoja mm kaasu- ja sähköautojen ja latauslaitteistojen sekä aurinkosähkövoimaloiden hankkimiseksi.

Olennaista olisi sisällyttää hankintalakiin hankintakriteerit hiili- ja ympäristöjalanjäljestä sekä nostaa hankintalain velvoittavuutta kestäviin hankintoihin. TEM:ssä valmistuu keväällä 2020 suunnitelma innovatiivisten julkisten hankintojen määrän kasvattamiseksi 10 prosenttiin julkisista hankinnoista. VM:n ja Kuntaliiton johdolla valmistellaan kansallista hankintastrategiaa.

VN TEAS-selvityksen on tarkoitus valmistua aiheesta joulukuussa 2020. Selvitys liittyy kysymyksen lain velvoittavuuden lisäämisestä. Siinä arvioidaan ympäristövaikutuksiltaan ja määrältään merkittävimmät hankinnat sekä miten nykyistä lainsäädäntöä tulisi kehittää, jotta hankintojen ympäristövaikutukset otetaan jatkossa paremmin huomioon. Selvitys kattaa lainsäädännön vaikutukset ympäristöön, hankintaprosessiin, kustannuksiin ja markkinoihin. Selvityksessä pohditaan myös

muiden ohjauskeinojen vaikutusta julkisten hankintojen hiili- ja ympäristöjalanjälkeen sekä miten hankinnoille asetettujen tavoitteiden ja kriteereiden (ml. hiili- ja ympäristöjalanjälki) toteutumista on kustannustehokasta seurata ja mitata. Selvitys kattaa myös kansainvälisen vertailun.

Susanna Perko, PhD
Erityisasiantuntija
Hallituspolitiikkayksikkö
Strategiaosasto
Valtioneuvoston kanslia